

HERMAN DE LIAGRE BÖHL

RUMOER AAN DE AMSTEL HET AMSTERDAMSE STADHUIS EN HET MUZIEKTHEATER 1808-1988

Amsterdam (Uitgeverij Bas Lubberhuizen i.s.m. het Genootschap Amstelodamum en de Wim Polak Stichting) 2016, 176 p., ill. in zwart-wit, ISBN 978 90 5937 446 1, € 29,99

In een haatgedicht aan de hoofdstad noemde Jules Deelder het Amsterdamse stadhuis- en operacomplex ooit een 'pleurising' met een acroniem gelijkend op 'een zak onder je hart voor de ontlasting'. De Rotterdammer wist de ontstaansgeschiedenis van de Stopera in hetzelfde gedicht kernachtig samen te vatten: 'Dan ging het niet door, dan weer wel, dan werd het zoveel duurder dan verwacht, dan kregen die architecten bonje, werd het nog eens zoveel duurder en toen moest het Waterlooplein weer zo nodig van de slopershamer worden gered.' Met andere woorden komt Herman de Liagre Böhl in *Rumoer aan de Amstel* tot eenzelfde relaas. Het is een titel die weinig aan de verbeelding overlaat. De Stopera is de in beton gegoten uitkomst van een onstuimige discussie die de gemoeieren meer dan anderhalve eeuw bezighield, waarover ook door historici al veel gezegd en geschreven is. Toch brengt *Rumoer aan de Amstel* als eerste integrale geschiedschrijving van zowel de stadhuis- als operakwestie een aantal saillante feiten en dwarsverbanden aan het licht.

Met De Liagre Böhl hebben de opdrachtgevers van de monografie, de Wim Polak Stichting en het Genootschap Amstelodamum, een meer dan bekwame auteur gevonden. Sinds zijn pensionering als universitair docent heeft deze historicus zich gespecialiseerd in politieke biografieën en de naoorlogse stadsvernieuwing, waarmee hij kan bogen op een omvangrijk eigen oeuvre en ruime ervaring in de stadsarchieven. Een belangrijke bron voor zijn laatste boek waren de memoires van wijlen burgemeester Wim Polak, die zich begin jaren tachtig ontpopte als de stuwende kracht achter de Stopera. Op basis van Polaks aantekeningen, maar vooral ook secundaire literatuur, raadsverslagen en krantenartikelen, is De Liagre Böhl in zes thematisch en chronologisch geordende hoofdstukken op zoek gegaan naar een antwoord op de vraag waarom Amsterdam zo lang moest wachten op een geschikt onder-

komen voor stadsbestuurders en cultuurminnaars.

De Liagre Böhl laat zijn boek beginnen met een terugkerende controversie in de stadhuisdiscussie: het 'paleis' op de Dam. De Fransen hadden dit trotse bestuurscentrum in 1808 geconfisqueerd voor gebruik door Lodewijk Napoleon, waarmee de zeggenschap over het gebouw vrijwel direct overging van civiele in koninklijke handen. Noodgedwongen verhuisden de ambtenaren en bestuurders naar het Prinsenhof aan de Oudezijds Voorburgwal, waar zij emplot vonden te midden van de bordelen en tabaksmagazijnen. Na het vertrek van de Fransen namen de Oranjes het paleis in gebruik als pied-à-terre, waardoor onduidelijkheid zou ontstaan over de eigendomsrechten. Gedurende de negentiende eeuw weerhielden hoge verhuiskosten en tegenwerking door het koningshuis de Amsterdamse bestuurders ervan om hun zetel aan de Dam terug te vorderen. Hoewel het een vermakelijk voorschot is op de geschillen van de twintigste eeuw, had de Liagre Böhl deze paleis-raadhuiswestie verder kunnen uitdiepen als een conflict tussen lokale en nationale belangen, met grote gevolgen voor wat nog komen ging.

Na een ruime eeuw soebatten en talloze onderzoeken naar eigendomsrechten, kwam de gemeente begin jaren dertig tot het inzicht dat nieuwbouw elders de beste oplossing was. Door het afbranden van het Paleis voor Volksvlijt, voortschrijdend verval van het paleis en de navenant stijgende renovatiekosten, als ook de regeringsbelofte om de bouw van een nieuw stadhuis te financieren, kwamen in 1935 zowel een centraal gelegen locatie als de financiële middelen binnen handbereik. Paradoxaal genoeg was het Prinsenhof aan de Oudezijds Voorburgwal tijdens de voorliggende jaren juist uitgebreid met een geheel nieuwe vleugel. In het hoofdstuk over deze episode in de stadhuislucht komen de interesses van De Liagre Böhl in zowel architectuur als politiek het sterkst tot uitdrukking, waarbij de historicus veel aandacht besteedt aan

gevel- en interieurbeschrijvingen. Deze passages verlevendigen de gedetailleerde verslaglegging van de politieke besluitvorming, waarin de auteur net iets té volledig is om ook de lezers buiten de hoofdstad te blijven boeien. Inbedding van de Amsterdamse kwestie in een breder discours van burger trots had deze tekortkoming kunnen voorkomen, waarbij een vergelijking met de stadhuisdiscussie die enkele jaren eerder in Rotterdam speelde voor de hand had gelegen.

Spannend wordt het pas echt als het Amsterdamse gemeentebestuur besluit om een prijsvraag uit te schrijven voor het nieuwe stadhuis op het Frederiksplein. Ondanks een veto van Le Corbusier, ingevlogen om zijn mening te geven over de gang van zaken in Amsterdam, koos de jury in 1942 voor een protserig ontwerp van Jo Vegter en Johannes Berghoef. Met het verloop van de Tweede Wereldoorlog openbaarde zich voor hun plan aan het Waterlooplein een nieuwe locatie, waar de Jodenbuurt door deportaties en kaalslag een desolate aanblik was gaan bieden. De Liagre Böhl vindt zich terecht op over de cynische gretigheid waarmee Amsterdamse journalisten campagne voerden voor verplaatsing van het toekomstige stadhuis naar deze plek aan de Amstel. Bevangen door de wederopbouwkoorts wisselden Vegter en Berghoef hun oorspronkelijke ontwerp in voor een uitgesproken functionalistisch complex. Hoe en waarom de architecten hun ideeën zo radicaal aanpasten, blijft ook voor De Liagre Böhl een raadsel, maar vaststaat dat het nieuwe ontwerp de meningen in Amsterdam wist te verdelen. Onder invloed van opiniemakers als Aldo van Eyck, die sprak van een 'kinderachtig brok provinciaal-fascisme', moesten de architecten terug naar de tekentafel. Tevergeefs, want in 1964 besloot de raad het duo hun opdracht na meer dan een kwart eeuw tekenen te ontnemen.

De felle raadsdebatten en emotionele opiniestukken demonstreren hoeveel moeite een grote stad als Amsterdam heeft met knopen doorhakken over grote bouwprojecten, waarvan de Noord/Zuidlijn het laatste voorbeeld is. De Liagre Böhl heeft een goed gevoel voor mooie citaten en sappige anekdotes, maar een historicus zou voor het geven van verklaringen meer afstand mogen nemen van zijn bronnenmateriaal. Zo wordt de trage besluitvorming in Amsterdam geweten aan een stroperige bestuurscultuur. Dergelijke cirkelredeneringen had de auteur kunnen doorbreken door meer aandacht te besteden aan de contemporaine maatschappelijke context, alsook de politieke vetes die achter de schermen van de raadsvergaderingen speelden. Meer momenten van reflectie hadden ook interessante parallellen kunnen opleveren met het heden. Zo lijken de naoorlogse pogingen van het gemeentebestuur een operagebouw te stichten in de Pijp, bedoeld als sociaal-culturele impuls, verdacht veel op de recente spanningen om met cultuur en creatieve industrie hetzelfde effect te bereiken in andere stadsdelen.

Met de gedwongen terugtrekking van Vegter en Berghoef was het leed aan het Waterlooplein nog niet gelezen. Een nieuwe prijsvraag resulteerde in een experimenteel ontwerp van de Oostenrijkse architect Willem Holzbauer, die in 1968 opteede voor een terrasvormig hoofdgebouw met vrijstaande raadzaal. Vanuit het gemeentebestuur klonk bewondering, maar het grote publiek was opnieuw kritisch. Vakbladen en actiegroepen verkozen nog steeds herhuisvesting op de Dam boven nieuwbouw aan de Amstel. Opvallend, want het paleis was voor deze groeperingen in het beste geval het embleem van een kapitalistische regentenmentaliteit, in het slechtste geval een herinnering aan keizers en koningen uit lang vervlogen tijden. De verklaring die De Liagre Böhl geeft voor het verzet is weinig bevredigend: Amsterdam was nu eenmaal een lastige stad, zeker in de tweede helft van de jaren zestig. Gered door een geniale ingeving kon Holzbauer in 1979 na meer dan tien jaar discussie dan toch gaan tekenen aan een definitief ontwerp, waarin hij voorstelde om het stadhuis te combineren met het lang begeerde muziektheater annex operagebouw. In tegenstelling tot de honderden plannen uit de voorgaande anderhalve eeuw en ondanks talloze kostenoverschrijdingen en felle protesten, zou de Stopera er dankzij medewerking van architect Cees Dam en het enthousiasme van Polak uiteindelijk wél komen.

Terecht noemt De Liagre Böhl het eindresultaat uit 1988 een typisch voorbeeld van Nederlandse compromisarchitectuur en zuinige kruideniersmentaliteit. Het complex was immers geboren uit financiële nood, waarbij de landelijke regering enkel wilde bijdragen als de stookkosten niet te hoog waren. Alsof burgemeester Polak zelf nog even aan het woord mocht komen, noemt de auteur het muziektheater in zijn slotwoord echter ook een juweel, slechts ontsierd door de rommelige aanblik van omliggende woonboten. Het is een waardering die veel Amsterdammers nog moeilijk kunnen uitspreken, maar De Liagre Böhl heeft met zijn uitstekend gedocumenteerde voorgeschiedenis laten zien dat de uitdrukking 'beter iets dan niets' hier op zijn plaats is.

Rumoer aan de Amstel is een soepel geschreven publiksboek dat voornamelijk Amsterdamse lezers en stadshistorici zal aanspreken. Als de auteur lokale gebeurtenissen vaker had gekoppeld aan maatschappelijke ontwikkelingen en als hij vaker op een abstracter niveau had gereflecteerd op de verhoudingen tussen bestuurders, architecten en burgers, dan had deze monografie ook in academische kringen een verschil kunnen maken voor ons begrip van lokale besluitvormingsprocessen. Desalniettemin laat deze studie zien dat architectuur en politiek altijd onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Het is een verband dat nergens anders in Nederland zo letterlijk tot uitdrukking komt als aan het Amsterdamse Waterlooplein.

TIM VERLAAN